

КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ – НАСЛІДОК СОЦІАЛЬНОЇ АНОМАЛІЇ

О. М. Костенко

доктор юридичних наук, професор,
завідуючий відділом проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту держави
і права імені В. М. Корецького НАН України

Злочинність, яка є сьогодні в Україні, – це не просто якесь ізольоване явище, а органічний наслідок (і симптом) більш фундаментального явища – соціальної кризи в Україні. Саме так її треба сприймати! Це означає, що сьогоднішня злочинність в Україні є злочинністю кризового типу, сутність якої полягає у тому, що вона породжується соціальною кризою і сама ж поглиблює цю кризу.

Злочинність кризового типу може бути подолана лише тоді, коли буде усунена та соціальна причина, яка породжує саму соціальну кризу, одним з проявів якої і є цей тип злочинності. Що ж це за причина?

Цією причиною є такий стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами є невігідним. І навпаки, вигідним є жити і працювати лише

порушуючи соціальні норми. Як свідчить історичний досвід, навіть смертна кара не зупиняє від порушення соціальних норм, якщо жити і працювати відповідно до соціальних норм є невігідним.

Відповідно до світогляду соціального натуралізму жити за соціальними нормами – означає: «ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ», і лише це має

бути вигідно в нормальному суспільстві, яке має існувати у злагоді із законами соціальної природи. А стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами не вигідно, є СОЦІАЛЬНОЮ АНОМАЛІЄЮ, що породжує так звані «кримінальні аномалії», або іншими словами – кримінальні ексцеси, котрі можна визначити як «ЗЛОЧИНИ, СПРИЧИНЕНІ СОЦІАЛЬНОЮ АНОМАЛІЄЮ».

Саме феномени таких «злочинів, спричинених соціальною аномалією» сьогодні мають місце в нашій країні, як, наприклад, «бурштинова кримінальна аномалія» в місцевостях, де є поклади бурштину, чи «митна кримінальна аномалія», що уражає жителів в прикордонних місцевостях України. Ці кримінальні ексцеси є реакцією на аномальний стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами є не вигідним.

Отже, злочинність кризового типу є феноменом «злочинів, спричинених соціальною аномалією». Злочинність, у тому числі корупційна злочинність, – це феномен реальний, але ПРОТИПРИРОДНИЙ, бо є проявом порушення законів соціальної природи, з якими має узгоджуватися суспільне життя людей.

Протидія «злочинам, спричиненим соціальною аномалією», у тому числі корупційним «злочинам, спричиненим соціальною аномалією», не може бути ефективною без реформ, в результаті яких будуть усунуті соціальні аномалії, що і є причиною цих злочинів, тобто жити і працювати за соціальними нормами стане вигідно.

Таким чином, наявні сьогодні в Україні соціальні аномалії є тим СИСТЕМНИМ чинником, який породжує корупційну злочинність.

З цієї ж причини системною є сьогодні в Україні і неповага до норм моралі і до закону: бо хто буде поважати норми моралі і закон, якщо жити і працювати чесно і по закону не вигідно? Зазначена соціальна аномалія має бути усунута шляхом проведення відповідних соціальних реформ, в результаті яких у суспільстві сформується така соціальна цінність, як повага до норм моралі і до закону. А ця цінність є основою антикорупційної культури в суспільстві.

Більше того, лише повага до норм моралі і до закону може забезпечити в Україні правопорядок, без якого не можуть бути успішними жодні інші реформи.

В той же час, у вітчизняній стратегії протидії злочинності в Україні реалізується «антикримінальна» ілюзія, згідно з якою начебто для подолання злочинності достатньо вдосконалювати лише самі по собі, вирвані із системи, адміністративні інструменти – антикримінальне законодавство і антикримінальні органи, не викорінюючи саму соціальну причину злочинності кризового типу, тобто не усуваючи той ано-

мальний стан суспільства, за якого жити і працювати згідно з соціальними нормами є не вигідним.

Поверхове уявлення про чинники, що породжують злочинність, зокрема плутанина щодо таких чинників, як «причини злочинності» і «умови, які сприяють злочинності», можуть призвести до драматичних помилок у антикримінальній політиці, внаслідок яких відбудеться гіпертрофія адміністративних (репресивних) інструментів у протидії злочинності, що є притаманним «поліцейській державі».

В той же час, як показує аналіз Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія)» на 2014-2017 роки» і Закону України «Про запобігання корупції», в цих документах, що визначають антикорупційну політику в Україні, навіть не здійснюється спроба виявити соціальну причину вітчизняної корупції! А концепція «запобігання корупції» зводиться до реагування не на причину корупції, а на умови, що сприяють корупції. Складається таке враження, що автори цих документів ототожнюють поняття «причини корупції» і «умови, що сприяють корупції». Але ж без розрізнення цих речей годі й сподіватися на ефективну протидію корупції!

До речі, на створене в Україні відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» Національне агентство запобігання корупції покладається «превентивна» функція, яка зводиться до перевірки декларацій всіх державних службовців і стилю їх життя, розкриття будь-якої інформації з приводу фактів корупції чи зловживання посадою. І зовсім не йдеться про усунення соціального «кореня» (власне «соціальної причини») вітчизняної корупції, породженої соціальною кризою в Україні.

Уявляється, що на відміну від концепції «голої репресії», яка покладена в основу чинної антикримінальної політики в Україні сьогодні, ефективною є концепція «антикримінальних лещат», відповідно до якої має бути поєднання: 1) адміністративних (репресивних) засобів; і 2) реформ, спрямованих на створення у суспільстві такого стану, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм буде ВИГІДНИМ. Перше без другого, тобто застосування «голої репресії» до злочинців, приречене на неефективність, бо відомо, що навіть смертна кара не здатна зупинити злочинність, зокрема корупційну.

Концепція «антикримінальних лещат» цілком узгоджується з правилом, сформульованим відомим кримінологом Чезаре Беккарія: «злочину краще запобігти, ніж потім карати за нього».

Сьогодні Україна стоїть перед дилемою: або, намагаючись подолати кризовий тип злочинності, тобто так звану «аномальну злочинність», без усу-

нення соціальної причини злочинності, перетворитись у «поліцейську державу»; або, усуваючи соціальну причину вітчизняної аномальної злочинності, подолати її засобами, властивими демократичній державі.

Отже, якщо в Україні буде реалізуватися концепція «голої репресії», начебто злочинність кризового типу можна подолати одними лише «голими» адміністративними (репресивними) засобами, без усунення соціальної причини «аномальної злочинності», то це неодмінно призведе до надмірного застосування антикримінальними органами специфічних («поліцейських») повноважень у протидії злочинності.

Сьогодні при формуванні антикримінальної політики (відповідно до концепції «голої репресії») в Україні не ставиться питання про те, що для подолання злочинності кризового типу («аномальної злочинності») потрібні такі соціальні (зокрема економічні, політичні, правові, моральні) реформи у суспільстві, внаслідок яких жити і працювати за соціальними нормами стане вигідним. Однак, лише тоді, згідно із СИСТЕМНИМ підходом адміністративні інструменти (тобто антикримінальне законодавство і антикримінальні органи, що його застосовують), які, є безумовно необхідними, можуть бути ефективними, обходячись без «гіпертрофії поліцейських повноважень».

Про це, наприклад, свідчить сингапурський досвід протидії злочинності, який підтверджує концепцію «антикримінальних лещат», яка полягає в органічному (СИСТЕМНОМУ) поєднанні двох чинників: «1) створення такого соціального порядку, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм є вигідним, плюс 2) застосування адміністративних і репресивних інструментів проти проявів злочинності».

З концепції «антикримінальних лещат» випливає наступне: якщо ми хочемо, щоб реагування на злочинність кризового типу («аномальну злочинність») не призвело до застосування в Україні методів

«поліцейської держави», то слід не обмежуватися удосконаленням антикримінального законодавства і антикримінальних органів, а здійснювати політичні, економічні, правові і моральні реформи, які СИСТЕМНО забезпечать такий стан у суспільстві, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм буде вигідним.

В антикорупційній політиці України сьогодні чомусь не ставиться завдання шукати, бачити і усувати СОЦІАЛЬНІ (зокрема, політичні) КОРЕНІ корупції. Очевидно, вітчизняні реформатори-антикорупціонери уражені ілюзією, начебто подолати корупцію можна лише адміністративними і репресивними засобами, відповідно до обраної ними концепції «голої репресії».

Мабуть, тому маємо цікавий парадокс: в Україні сьогодні найвища «антикорупційна активність» у світі (створення купи спеціалізованих антикорупційних органів, антикорупційних громадських організацій з серйозними грантами, запровадження унікальної у світі системи е-декларування, постійні викривання і арешти корупціонерів-посадовців тощо), а от лише рівень ураження суспільства корупцією ніяк не знижується при цьому.

І це в той час як наука, історичний досвід і здоровий глузд вказують на те, що ПОЛІТИЧНОЮ ОСНОВОЮ нашої корупції є, зокрема, такі два чинники: 1) панування в Україні олігархії; 2) легальне використання у політичному житті України методів ПОЛІТИЧНОГО ШАХРАЙСТВА (у тому числі на виборах і купівля-продаж голосів народних депутатів у парламенті), які неодмінно породжують (і відтворюють знову і знову) сприятливий ґрунт для корупції. Оце і є та КОРУПЦІОГЕННА СИСТЕМА, за існування якої застосування самих по собі адміністративних і репресивних засобів не може бути ефективним.

Не зламавши КОРУПЦІОГЕННОЇ СИСТЕМИ, марно сподіватися на подолання корупції одними лише адміністративними і репресивними засобами. Ця СИСТЕМА є одним із чинників, який сприяє існуванню тієї соціальної аномалії, яка породжує корупцію. ■

ЗВІДСИ ВИСНОВОК:

ПОДОЛАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ КРИЗОВОГО ТИПУ (ТОБТО ЗЛОЧИННОСТІ, СПРИЧИНЕНОЇ СОЦІАЛЬНОЮ АНОМАЛІЄЮ) - НЕРОЗРИВНО ПОВ'ЯЗАНЕ З РОЗБУДОВОЮ НОВОЇ УКРАЇНИ - КРАЇНИ БЕЗ СОЦІАЛЬНОЇ АНОМАЛІЇ, В ОСНОВІ ЯКОЇ БУДЕ ТАКИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК, ЗА ЯКОГО ЖИТИ І ПРАЦЮВАТИ ВІДПОВІДНО ДО СОЦІАЛЬНИХ НОРМ БУДЕ ВИГІДНИМ.